

ערכה של פקודה בצבא

אך נשאר לשאול: מה בדבר פקודה צבאית מוטעית? האם נציית לה בכל מקרה?
ישנם שני סוגי טעויות:

א. ישנו מצב בו החייל סובר ומערך שהפקודה אינה נכונה. ב. ישנו מצב שבו הוא בטוח לחלוטין שהפקודה שניתנה, בטעות יסודה, כי יש בידו מידע שאינו מצוי בידי המפקד, שאם היה בידו לא היה נותן אותה פקודה.

א. טעות בדבר משנה:

טעה בדבר מפורש וידוע – סטנדרין י, א

טעה בדבר הגלוי וידוע, והשונו במפורש. דיין שדן דיני ממונות, וטעה בדין הכתוב במפורש במשנה או כגמרא, או במקור הלכתי אחר, אין דינו דין, ומחזירים את המצב לקדמותו, כפי שהיה לפני אותו "פסק דין", ודינים בו כהלכה.

פקודה מוטעית בעליל:

הפיגוע במעלות:

הפיגוע במעלות (קרוי גם אסון מעלות או טבח מעלות) היה אירוע טרור פלסטיני שהתרחש במעלות ב-15 במאי 1974 (כ"ג באייר תשל"ד). בתחילת האירוע נרצחה על ידי מחבלים נוסעת ברכב מסחרי, סמוך למושב צוריאל, לאחר מכן נרצחו שלושה מתושבי המקום, ובהמשכו הפך האירוע לפיגוע מיקוח שבו נלכדו כבני ערובה תלמידים מצפת אשר לט במעלות. במהלך ניסיון החילוץ נרצחו 22 מבני הערובה ועוד קודם לכן נהרג חייל צה"ל מירי של המחבלים. שלושת המחבלים נהרגו מאש כוחות צה"ל. 68 אזרחים וחיילים נפצעו... האישור לפעולה ניתן על ידי הרמטכ"ל לאלוף פיקוד הצפון, רפאל איתן, וזה הורה לגיוורא זורע, מפקד סיירת מטכ"ל, להתחיל בפעולה. בין הלוחמים והמפקדים בכוח הסיירת נמנו עמירם לוין, עוזי דיין, צביקה לבנה ומוקי בצר. בשעה 17:25 ירה צלף אל אחד המחבלים, אך החטיא ופצע אותו קלות בלבד במקום להרוג אותו. הפקודה להתחיל את הפריצה לא הייתה ברורה לגמרי, והלוחמים הופתעו מן הירייה, למרות הדריכות והכוננות. החוליות השונות הסתערו לתוך הבניין; כמה לוחמים נפצעו מירי של המחבל שעמד בראש גרם המדרגות. לוחם אחר השליך רימון זרחן אל המחבל, ללא הוראות לעשות כך. העשן הרב שיצר הרימון מיסך את חדר המדרגות ואת הפנייה לקומה הראשונה, שבה הוחזקו בני הערובה. העשן בלבד את הלוחמים; במקום להסתער אל הכיתה שבה הוחזקו התלמידים טעה מפקד החוליה, עמירם לוין, ועלה קומה נוספת. המחבלים הבינו מייד את המתרחש, ואחד מהם פתח בירי ובהשלכת רימונים על התלמידים שהיו מרוכזים בכיתה. התלמידים החלו לקפוץ החוצה דרך החלונות, כשהם פצועים. הכוח שעלה לקומה השנייה הבין את טעותו, ותוך 20 עד 50 שניות הגיע לכיתה, שם הרגו לוחמי החוליה בפיקוד צביקה ליבנה את המחבלים. במהלך הפריצה לבניין נהרגו 21 תלמידים מתוכם 17 תלמידות ו-4 תלמידים.

ב. טעות בשיקול הדעת:

טעות בשיקול הדעת:

"טעות בשיקול הדעת", כגון: דבר שהוא מחלוקת תנאים או אמוראים, ולא נפסקה הלכה כאחד מהם בפירוש, ופסק הדין בדין שלפניו כאחד מהם, ולא ידע שכבר פשט המעשה בכל העולם כדברי האחר - כאן אי אפשר לומר, שאין דינו דין כלל, ועל כן יש מי שאומר, שאין הדין חוזר.

אנציקלופדיה תלמודית כרך כ, (טעות הדיונים) טור תצ - תק

א. חזרת הדין. הדיין שדן דיני ממונות, וטעה בדבר משנה - שטעה בדין המפורש במשנה, או שטעה באחד משאר הדברים הגלויים והידועים - הדין חוזר, ומחזירים הדבר כשהיה ודינים בו כהלכה... טעה הדיין בשיקול הדעת - היינו פסק את הדין כנגד "סוגיין דעלמא" - אין הדין חוזר... בטעם הדבר כתבו ראשונים שבעל הדין שיצא זכאי יכול לומר כבר נפסק דיני לזכותי ולא אשלם עד שיוכחו לי שדוניי שלא כהלכה, שאי אפשר להוציא ממון מן המוחזק בו... ויש שכתבו הטעם שדוקא בטועה בדבר משנה שטעה בדבר ברור אין זה דין כל עיקר, מה שאין כן בטועה בשיקול הדעת, שאף על פי שלתחילה יש לפסוק כ"סוגיא בעלמא" - לדעתם שהטועה בשיקול הדעת הוא כשפוסק כנגד "סוגיא בעלמא" - אם עבר הדיין ופסק כדעה האחרת, כיון שאין הדבר פסוק הלכה למעשה כ"סוגיא בעלמא", דינו דין, ובעל הדין יכול לומר כבר נפסק דיני, ואין להחזיר הדין בגלל "סוגיא בעלמא", ויש שכתבו שאין הדין חוזר אפילו אפשר לברר הטעות, שקנסו חכמים את הדיין שיהא הדין קיים וישלם מביתו... טעה בשיקול הדעת כיצד, כגון דבר שיש בו מחלוקת תנאים או אמוראים ולא נפסקה הלכה כאחד מהם, ועשה הדיין כאחד מהם, ו"סוגיין דעלמא" כדברי האחר, ופירשו ראשונים שלא ידע שכבר פשט המנהג בכל העולם כדברי האחר, ויש מפרשים שרוב הדיונים נראה להם כדעה זו... דיין שטעה בדבר המפורש בתורה, הרי זו כטעות בדבר משנה, והדין חוזר, ואף אם טעה בדבר המפורש בספרא ובספרי או בתוספתא, או בדברי האמוראים - שפסקו הדין מסברתם, ואף דיין בימי האמוראים שטעה בדברי האמוראים שבדורו, הרי זו טעות בדבר משנה - המפורשים בתלמוד, בין ענין המזכר בתלמוד בלא מחלוקת, ובין ענין שיש בו מחלוקת והוכרע בתלמוד בפירוש.

ב"טעות בשיקול הדעת", יתכנו שתי שיטות שיש להן מקום וה"טעות" היא ההלכה אחר השיטה שאינה מקובלת וכזומה, ודבר זה נכון גם בעולם החול.

"עיקרון ההכללה":

אם הקצין קיבל פקודה לפעול באופן מסוים ודעתו נטה אחרת, אין הוא רשאי לשנות, גם אם שיקול דעתו נראה לו צודק ומועיל יותר. גם אם תהיה פעולה מבריקה כתוצאה מסירובו - הוא ילך לכלא. וגם אם יבצע פקודה שהיא מוטעית בשיקול דעת וייכשל - יקבל ישר כוח, מפני שמוטב להפסיד קרב אחד ולנצח מאה קרבות. אם כל קצין וחייל יתחיל להפעיל שיקול דעת עצמאי ולעשות כראות עיניו יוצר תוהו ובוהו נורא.

יש לנקוט בעקרון ההכללה: כל פקודה יש לבצע, ובלשון חז"ל "לא פלוג רבנן":

"לא פלוג רבנן" - בבא מציעא נג ע"ב:

לא חילקו חכמים בגזירותיהם ובתקנותיהם. לפעמים נוצר מצב שבו אין צורך, לכאורה, לגזירה או לתקנת חכמים מסויימת, כי גם בלעדיה אין חשש לתקלה. לדוגמא: חכמים גזרו שלא לעלות באילן בשבת, גזירה שלא יתלוש ענף. שמא תאמר, שבאילן שאין בו ענפים מותר לעלות, שהרי בודאי לא יבוא העולה בו לתלוש ענפים?! או שמא במקום שאין אילנות מותר לרכוב על גבי בהמה, שהרי לא נאסרה הרכיבה אלא מפני החשש שמא יחתוך הרוכב זמורת אילן להכות את הבהמה?! אל תאמר כן, כי "לא פלוג רבנן"! חכמים לא נתנו את דבריהם לשיעורים אלא גזירותיהם ותקנותיהם כוללות הן, וכשאסרו עליה באילן - כל האילנות בכלל, וכשגזרו על רכיבה - בכל המצבים גזרו.

גם אם מדי פעם יצא מזה דבר לא טוב, ובלי ספק מדי פעם יצא דבר לא טוב, הלא מ'זובר בכשר ודם.

ב"ספר החינוך" אנו מוצאים דבר דומה לגבי הסנהדרין. חובה לשמוע בקול הסנהדרין. זו בדיוק סוגיית "זקן ממרא":

ספר החינוך פרשת אם כסף מצוה עז

לנטות אחרי רבים, והוא כשיפול מחלוקת בין החכמים בדין מדיני התורה כולה, וכמו כן בדין פרטי, כלומר בדין שיהא בין ראובן ושמעון על דרך משל, כשתהיה המחלוקת בין דיני עירם שקצתם דנין לחיוב וקצתם לפטור, לנטות אחר הרוב לעולם, שנאמר [שמות כ"ג, ב'] 'אחרי רבים להטות', ובבאור אמרו זכרונם לברכה [חולין דף י"א ע"א] 'רובא דאורייתא'.

ובחירת רוב זה לפי הדומה הוא בששני הכיתות החולקות יודעות בחכמת התורה בשוה, שאין לומר שכת חכמים מועטת לא תכרע כת בורים מרובה ואפילו יוצאי מצרים, אבל בהשוות החכמה או בקרוב הודיעתנו התורה שריבוי הדעות יסכימו לעולם אל האמת יותר מן המיעוט. ובין שיסכימו לאמת או לא יסכימו לפי דעת השומע, הדין נותן שלא נסור מדרך הרוב. ומה שאני אומר כי בחירת הרוב לעולם הוא בששני הכיתות החולקות שוות בחכמת האמת, כי כן נאמר בכל מקום חוץ מן הסנהדרין, שבהם לא נדקדק בהיותם חולקין אי זו כת יודעת יותר אלא לעולם נעשה כדברי הרוב מהם, והטעם לפי שהם היו בחשבונם מוחיבי מן התורה, והוא כאילו צייתה התורה בפירוש אחר רוב של אלו תעשו כל עניינכם, ועוד שהם כולם היו חכמים גדולים.

ומרשי מצוה זו, שנצטיינו בזה לחזק קיום דתינו, שאילו נצטיינו קיימו התורה כאשר תוכלו להשיג כוונת אמיתתה, כל אחד ואחד מישראל יאמר דעתי נותנת שאמיתת ענין פלוני כן הוא, ואפילו כל העולם יאמרו בהפכו לא יהיה לו רשות לעשות הענין בהפך האמת לפי דעתי, ויצא מזה חורבן שתעשה התורה ככמה תורות, כי כל אחד ידין כפי עניות דעתו. אבל עכשיו שבפירוש נצטיינו לקבל בה דעת רוב החכמים, יש תורה אחת לכלולנו והוא קיימנו גדול בה, ואין לנו לזוז מדעתם ויהי מה, ובכן בעשותינו מצוותם אנו משלימין מצות האל, ואפילו אם לא יכוונו לפעמים החכמים אל האמת חלילה, עליהם יהיה החטאת ולא עלינו. וזהו הענין שאמרו זכרונם לברכה בהוריות [דף ב' ע"א] שבית דין שטעו בהוראה ועשה היחיד על פיהם, שהם בחיוב הקרבן לא היחיד כלל, זולתי בצדדים מפורשים שם...

"זקן ממרא":

משנה מסכת סנהדרין פרק יא משנה ב

"זקן ממרא על פי בית דין שנאמר (דברים י"ז) כי יפלא ממך דבר למשפט וגו' שלשה בתי דינים היו שם אחד יושב על פתח הר הבית ואחד יושב על פתח העזרה ואחד יושב בלשכת הגזית באים לזה שעל פתח הר הבית ואומר כך דרשתי וכך דרשו חברי כך לימדתי וכך לימדו חברי אם שמעו אומרים להם ואם לאו באין להם לאותן שעל פתח העזרה ואומר כך דרשתי וכך דרשו חברי כך לימדתי וכך לימדו חברי אם שמעו אומרים להם ואם לאו אלזו ואלו באים לבית דין הגדול שבלשכת הגזית שממנו יוצאת תורה לכל ישראל שנאמר (דברים י"ז) מן המקום ההוא אשר יבחר ה' חזר לעיר ושנה ולימד כדרך שהיה למד פטור ואם הורה לעשות חייב שנאמר (שם/דברים י"ז) והאיש אשר יעשה כדרך שהיה למד פטור ושירה לעשות תלמיד שהורה לעשות פטור נמצא חומר קולו".

זקן ממרא: חכם מחכמי ישראל, שהגיע להוראה ונסמך בסנהדרין, שנחלק בדין עם חברי הסנהדרין, ועשה כדבריו, או הורה לאחרים לעשות כדבריו, בניגוד להוראתם של חברי הסנהדרין. עונשו של זקן ממרא הוא מיתת חנק. פעמים החמירה התורה עצמה בדברי חכמים אף יותר מדברי תורה, כפי ששינו במשנה (סנהדרין פ"ח ע"ב): "חומר בדברי סופרים מדברי תורה". ביטוי מובהק לחומר בדברי סופרים נמצא בהלכות "זקן ממרא" הוא החכם שהמרה את פי בית הדין הגדול, בכך שנחלק עליהם בדין ועשה כדבריו, או הורה לאחרים לעשות כדבריו. אם עשה - או הורה - כן בדין מפורש בתורה, כגון שטעה ואמר: "אין מצות תפילין מן התורה", והחזיק בטעותו ועשה או הורה כדבריו - פטור מעונש מיתה, אך אם שינה בדברי סופרים, בפירוש חכמים על התורה, או אפילו בגזירה מגזירותיהם (בגזירות מסויימות), והיו בהמראתו כל תנאי דין זקן ממרא - חייב מיתת חנק.

שנה שאלה עדינה עוד יותר: מה יהיה במקרה של פקודה בלתי חוקית בעליל? פקודה בניגוד לחוקי התורה. לא - שאינה טובה מבחינה אסטרטגית. ולא - שהיא טעות בשיקול הדעת. יותר מכך: היא מנוגדת לחוקי התורה.

דוגמא אנו מוצאים אצל עמשא:

שמאל ב פרק כ פסוק ד - 1

(ד) ויאמר המלך אל עמשא הזקן לי את איש יהודה שלשית ימים ואפנה פה עמך: (ה) וילה עמשא להזקיק את יהודה ויחסר מן המועד אשר יעדו...

וכיוון שהיה מזובר במלחמת הרשות ואין מגייסים - הניח להם:

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף מט עמוד א

"... אמר ליה (שלמה המלך ליואב): ... מאי טעמא קטליתיה לעמשא? - אמר ליה: עמשא מרוד במלכות הוה, דכתיב 'ויאמר המלך לעמשא הזקן לי את איש יהודה שלשית ימים וגו' וילך עמשא להזעיק את יהודה ויחסר' וגו'. אמר ליה: עמשא אכין ורקין דרש, אשכחינהו דפתיח להו במסכתא; אמר: 'כתיב כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצונו יומת', יכול אפילו לדברי תורה - תלמוד לומר, 'רק חזק ואמץ'..."

איך העז עמשא והפר פקודה? מפני שכתוב "רק חזק ואמץ" והוא דרש למעט. אם בא המלך לבטל דברי תורה אין שומעין לו.